

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Z prac nad archiwum Stanisława Baczyńskiego : o niepublikowanym dziele "Propozycje. Nowa kultura – nowa cywilizacja"

Author: Anna Szawerna-Dyrszka

Citation style: Szawerna-Dyrszka Anna. (2019). Z prac nad archiwum Stanisława Baczyńskiego : o niepublikowanym dziele "Propozycje. Nowa kultura – nowa cywilizacja". "Bibliotekarz Podlaski" T. 45, nr 4 (2019), s. 299-314, doi 10.36770/bp.231

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
4/2019 (XLV)
<https://doi.org/10.36770/bp.231>
ISSN 1640-7806 (druk) ISSN 2544-8900 (online)
<http://bibliotekarzpodlaski.pl>

Anna Szawerna-Dyrszka*

Uniwersytet Śląski w Katowicach

<https://orcid.org/0000-0001-5261-3114>

**Z prac nad archiwum Stanisława Baczyńskiego.
O niepublikowanym dziele
*Propozycje. Nowa kultura - nowa cywilizacja***

Streszczenie: Artykuł dotyczy niepublikowanego dzieła Stanisława Baczyńskiego, którego maszynopis, niebędący ostateczną wersją pracy, znajduje się w archiwum pisarza, przechowywanym w zbiorach Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie. Dzieło, charakteryzujące stan cywilizacji i kultury europejskiej po pierwszej wojnie światowej (i przewidujące kierunki ich rozwoju), powstawało w drugiej połowie lat dwudziestych XX wieku. Zapowiedź ukazania się drukiem *Propozycji. Studiów nad duchem współczesnej kultury europejskiej* znalazła się między innymi na okładce książki Baczyńskiego *Losy romansu* (1927), jednak z nieznanych przyczyn *Propozycje* nigdy się nie ukazały (dwa niewielkie fragmenty opublikowano w redagowanym przez Baczyńskiego piśmie „Wiek XX” w roku 1929 i 1930). Niniejszy artykuł zapowiada edycję tego dzieła, które nie straciło do dziś swej aktualności.

Słowa-klucze: maszynopis, Europa, wiek XX, cywilizacja, kultura.

* Anna Szawerna-Dyrszka – dr hab., prof. w Instytucie Literaturoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego. Zajmuje się literaturą polską XX wieku. Jest autorką artykułów, esejów i książek dotyczących między innymi poezji drugiej emigracji oraz literatury dwudziestolecia międzywojennego. Autorka monografii: *Doświadczenie czasu. O poezji Wacława Iwaniuka* (Katowice 2000), *Bliższe i dalsze okolice Miłosza* (2011).

**From the work on Stanisław Baczyński's archive.
On an unpublished work *Propozycje. Nowa kultura - nowa cywilizacja* [Proposals. New Culture - New Civilization]**

Summary: The article concerns an unpublished work of Stanisław Baczyński, whose typescript, which is not the final version of the work, is in the writer's archives, kept in the collections of the Adam Mickiewicz Museum of Literature in Warsaw. The work, characterising the state of European civilisation and culture after the First World War (and predicting directions of their development) was created in the second half of the 1920s. The announcement of the publication of *Propozycje, Studia nad duchem współczesnej kultury europejskiej* [Proposals, Studies on the Spirit of Modern European Culture] was on the cover of Baczyński's book *Losy romansu* [The Fate of the Romance] (1927), but for unknown reasons *Proposals* were never published (two small excerpts were published in Baczyński's periodical "Wiek XX" [20th Century] in 1929 and 1930). This article announces an edition of this work, which has not lost its relevance to this day.

Key words: typescript, Europe, 20th century, civilization, culture.

Nazwisko Stanisława Baczyńskiego pojawia się najczęściej w kontekście biografii poety Krzysztofa Kamila Baczyńskiego. Historia sprawiła, że w społecznej pamięci bycie ojcem pozostaje najważniejszą – jeżeli nie jedyną – życiową rolę Stanisława. W przeciwieństwie do sławnego syna ojciec rzadko bywał głównym bohaterem wspomnień jego współczesnych – do wyjątków należy obszerna opowieść Edmunda Semila, przyjaciela Stanisława Baczyńskiego, opublikowana w 1960 roku w „Twórczości”¹, a powtórzona w 1967 roku w szkicu *Ojciec i syn* zamieszczonym w książce wspomnień o Krzyszto-

¹ Zob. E. Semil, *Stanisław Baczyński. Krytyk zapomniany 1890–1939*, „Twórczość” 1960, nr 9, s. 54–62. To bezcenne źródło wiedzy o życiu i działalności Baczyńskiego uzupełnia fragment książki Semila *Przed drugą wojną była pierwsza. Wspomnienia uczestnika rewolucji*, Warszawa 1965. Zob. tamże, s. 44–46.

fie Kamila Baczyńskim². Ten gest repetycji tłumaczyć można nie tyle koniecznością przedstawienia intelektualnego i światopoglądowego rodowodu poety, ile potrzebą utrwalenia wyjątkowej – jak sądził autor – osobowości i biografii jego ojca. Tragiczna historia syna jest tu – paradoksalnie – tylko pretekstem.

Świadkiem epoki, który ocala pamięć o Baczyńskim ze względu na niego samego, był również Stanisław Płoski (Stanisławski). Podobnie jak Semil, nie wahał się on uznać Baczyńskiego za „wybitnego”³. Wspominając go w 1945 roku na łamach pisma „Lewy Tor”, pisał:

Baczyński był postacią nieprzeciętną nawet dla epoki pierwszej wojny światowej i ówczesnej walki zbrojnej o niepodległość Polski, która przecież, jak wszystkie wielkie epoki, wydobywała z ludzi tkwiące w nich nader różnorodne możliwości. I na tym tle postać Baczyńskiego odbija swą barwnością i rozmachem⁴.

Stanisław Baczyński – we wczesnej młodości anarchista, potem socjalista, żołnierz⁵, a wreszcie pisarz, krytyk i historyk literatury, publicysta, pedagog, redaktor, wydawca pism – pozostawił po sobie książki, artykuły rozsiane w periodykach, opracowania literatury pięknej, podręczniki i przekłady⁶. Jedynie

² Zob. E. Semil, *Ojciec i syn*, [w:] *Żołnierz, poeta, czasu kurz... Wspomnienia o Krzysztofie Kamile Baczyńskim*, red. Z. Wasilewski, Kraków 1970, s. 15-67.

³ S. Płoski (Stanisławski), *Stanisław Baczyński*, „Lewy Tor” 1954, nr 2, s. 62-65.

⁴ Tamże, s. 62.

⁵ Ewolucję światopoglądu Baczyńskiego niezwykle celnie ujął Kazimierz Wyka we wstępie do książki *Krzysztof Baczyński* (Kraków 1961): „Godne jest [...] pamięci stanowisko polityczne Baczyńskiego-ojca i ewolucja tego stanowiska. Syn lwowskiego krawca, byłego powstańca z roku 1863, od lat gimnazjalnych związany z ruchem socjalistycznym, podległy także wpływom anarchizmu, u wstępu do niepodległości i w jej początkach zapisał najbardziej znamienne karty swojego życiorysu. Szef żandarmerii strzeleckiej na Warszawę, za frontem rosyjskim prowadzący robotę dywersyjną, beliniak, działacz plebiscytowy na Śląsku Cieszyńskim, Spiszu i Orawie, w powstaniu śląskim dowódca oddziałów dywersyjnych na tyłach wroga [...] ojciec Krzysztofa był człowiekiem, o którym napisano: »Mógłby być bohaterem którejś powieści Andrzeja Struga albo nawet Kadena: trochę Marek Świada, trochę Rasiński z *Generała Barcza* [...]«...” Tamże, s. 7.

⁶ Do najważniejszych książek Baczyńskiego należą: *Sztuka walcząca*, Lwów 1923; *Syty Paraklet i głodny Prometeusz (Najmłodsza poezja polska)*, Kraków–Warszawa 1924; *Losy romansu*, Warszawa 1927; *Prawo sądu*, Warszawa 1930; *Powieść kryminalna*, Kraków–Warszawa 1932; *Rzeczywistość i fikcja*, Warszawa 1939.

niewielka część tych druków została wznowiona po wojnie – fragmenty najważniejszych książek ukazały się w przygotowanym przez Andrzeja Kijowskiego i wydanym w 1963 roku wyborze *Pism krytycznych*⁷. Kolejne prace Baczyńskiego – zaledwie kilka tekstów spośród wielu opublikowanych w latach 1929–1930 w redagowanym przez niego miesięczniku „Europa” – przedrukowano dopiero w 2012 roku w antologii tego pisma, opracowanej przez Andrzeja Stanisława Kowalczyka⁸. Przypomniano tu między innymi artykuł zatytułowany *Przyszłość kultury wobec cywilizacji nowoczesnej*, który ukazał się w „Europie” w lutym 1930 roku z redakcyjnym dopiskiem pod tekstem: „Urywek rozdziału o kulturze nowoczesnej z dzieła pt. *Propozycje*”⁹.

Nie był to jedyny tekst Baczyńskiego, jaki w „Europie” zapowiadał jego nową pracę. We wcześniejszym, styczniowym numerze zamieszczono artykuł *Literatura i poezja*, któremu również towarzyszyła informacja, że jest to „Urywek z rozdziału dzieła pt. *Propozycje*”¹⁰. Na ślad tego dzieła natykamy się też w innych niż „Europa” źródłach.

Wydawcy książek Baczyńskiego mieli w zwyczaju zamieszczać w nich informacje o opublikowanych i planowanych utworach autora. W książce *Losy romansu*, wydanej przez Towarzystwo Wydawnicze „Zdrój” w 1927 roku, powiadamiano czytelników, że „w przygotowaniu” znajdują się dwie prace: *Nasi powieściopisarze: Orzeszkowa, Prus, Sienkiewicz, Żeromski oraz Propozycje. Studia nad duchem współczesnej kultury europejskiej*. Pierwsza z anonsowanych książek ukazała się pod tytułem *Nasi powieściopisarze. Charakterystyki literackie* w 1928 roku nakładem Drukarni „Rola” J. Buriana. Na końcu edycji zapowiadano: „W przygotowaniu: *Propozycje. Studia nad kulturą nowoczesnej Europy*”. Nie wiemy, w jakim wydawnictwie Baczyński zamierzał wydać swe studia. Nie zachowały się na ten temat żadne informacje. Faktem jest, że książka nigdy się nie ukazała, a o jej dziejach wiadomo tyle, ile przekazał nam Stanisław Płoski (Stanisławski), czyli bardzo niewiele:

⁷ S. Baczyński, *Pisma krytyczne*, wybór i wstęp A. Kijowski, Warszawa 1963.

⁸ *Europa 1929–1930. Antologia*, wybór i oprac. A.S. Kowalczyk, Warszawa 2012.

⁹ Zob. „Europa” 1930, nr 5, s. 149.

¹⁰ Zob. „Europa” 1930, nr 4, s. 123.

We wrześniu 1925 r. Baczyński wyjeżdża do Paryża, a stamtąd do Grecji, Turcji, Palestyny i Egiptu, po czym znowu powraca do Paryża. Tam rozpoczyna pracę nad duchem współczesnej kultury europejskiej pt. *Propozycje*, którą ukończył w 1929 roku. Praca ta nie ukazała się drukiem, tylko pewne jej fragmenty były drukowane w 1929 i 1930 roku w miesięczniku „Europa”¹¹.

Interesujące, że dokładnie te same szczegóły dotyczące *Propozycji* zawiera biogram Baczyńskiego zachowany w *Dokumentach rodziny Baczyńskich*, znajdujących się w zbiorach Biblioteki Narodowej¹² (archiwum zostało zakupione w 1964 roku od Kazimierza Wyki). *Curriculum vitae* pisarza utrwalone jest w zapisie maszynowym (z niewielką poprawką odręczną). Być może najważniejsze wydarzenia z życia Stanisława Baczyńskiego spisała jego żona Stefania, a może Stanisław Płoski, który osobiście znał Baczyńskiego z czasów wspólnej pracy w Wojskowym Biurze Historycznym. Innych okoliczności związanych z powstawaniem *Propozycji*, niż przedstawione w zachowanym biogramie, nie znamy. Nieliczni badacze, odnotowujący niepublikowane dzieło Baczyńskiego, powtarzają fakty podane przez Płoskiego¹³.

W posłowniu do wspomnianej już antologii publicystyki „Europy” Andrzej Stanisław Kowalczyk napisał o *Propozycjach*: „Znamy tylko fragmenty tej pracy, drukowane w 1929 i 1930 roku w miesięczniku »Europa»”¹⁴. Zawarta jest tu sugestia, że urywki zatytułowane *Literatura i poezja* oraz *Przyszłość kultury wobec cywilizacji nowoczesnej* to wszystko, co ocalało z większej całości. Tymczasem na jej trop wpadamy, przeglądając w Muzeum Literatury w Warszawie spis zawartości 11 teczek składających się na archiwum Stanisława Baczyńskiego. Teczka oznaczona numerem 3 (o numerze inwentarzowym 3203)

¹¹ S. Płoski (Stanisławski), *Stanisław Baczyński...*, s. 64.

¹² Zob. *Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej*, t. 9: *Rękopisy 7601–8000. Spuścizny literackie i naukowe, pamiątki i inne materiały z XIX i XX wieku*, oprac. B. Koc, Warszawa 1979. *Dokumenty rodziny Baczyńskich* oznaczone są numerem katalogowym IV.7965. W biogramie Stanisława Baczyńskiego zapisano: „W 1925 r. we wrześniu: Podróż do Paryża, na Wschód (Grecja, Turcja, Palestyna, Egipt). Powrót do Paryża, tam przygotowuje *Propozycje*, studia nad duchem współczesnej kultury europejskiej, ukończone w 1929 roku, ale niewydane. W kwietniu 1926 powrót do Warszawy [...]”.

¹³ Zob. A.S. Kowalczyk, *Na spotkanie Europy. Posłowie*, [w:] *Europa 1929–1930...*, s. 213 i 232; A. Kijowski, *Wstęp*, [w:] S. Baczyński, *Pisma krytyczne...*, s. 7.

¹⁴ A.S. Kowalczyk, *Na spotkanie Europy...*, s. 232.

zawiera maszynopis zatytułowany *Propozycje*, opatrzony podtytułem *Nowa kultura – nowa cywilizacja*. Praca ma oprawę introligatorską (twarda okładka w kolorze brązowym, biała wyklejka przed stroną tytułową i na końcu). Maszynopis, wraz z innymi dokumentami pozostałymi po Baczyńskim, został zakupiony przez Muzeum Literatury w 1986 roku od Ewy Radzikowskiej¹⁵.

Patrząc na solidnie oprawiony wydruk, można pomyśleć, że mamy do czynienia z czystopisem. W świetle informacji, iż pisarz w 1929 roku ukończył dzieło, jest to prawdopodobne. Liczący 186 kart¹⁶ maszynopis nie jest jednak kompletny. Brakuje w nim nie tylko niektórych kart, ale też kilku zapowiadanych w spisie treści rozdziałów. Co więcej, spis ten posiada dwie wersje (pierwszą zamieszczono na początku, drugą na końcu pracy). W drugiej autor ręcznie wprowadził zmiany w tytułach dwóch rozdziałów oraz uzupełnił wykaz o przypisy i spis nazwisk¹⁷. Jednak ani przypisów (choć w tekście są – nieliczne – odsyłacze), ani indeksu nazwisk nie dołączono do utworu. Na końcu pracy mamy tylko kilka stron odręcznych notatek spisanych na kartkach o różnym formacie.

O tym, że maszynopis nie jest ostateczną wersją planowanej książki, świadczą także liczne skreślenia, uzupełnienia i poprawki naniesione na tekst. Autor dokonywał zmian wieloma narzędziami: ołówkiem (ołówkiem kopiowym?), niebieską i czerwoną kredką, piórem z czarnym atramentem, maszynowo, za pomocą gumki („wymazywanie”, „wycieranie”). Nierzadko na tej samej stronie widać ślady użycia różnych środków, na przykład ołówka i pióra; ołówka, maszyny i niebieskiej kredki; czerwonej kredki i gumki.

W procesie tworzenia *Propozycji* istotną rolę odgrywał system wyróżnień, które z całą pewnością są cechą szczególną maszynopisu. Autor stosował róż-

¹⁵ Ewa Radzikowska była uczennicą Stefani Baczyńskiej, która podczas wojny prowadziła lekcje w ramach tajnego nauczania. Radzikowska po wojnie została aktorką. Nie jest chyba przypadkiem, że zagrała rolę sanitariuszki w paradokulturalnym filmie *Dzień czwarty*, ukazującym ostatnie dni życia Krzysztofa Kamila Baczyńskiego. Film nakręcony został w 1984 roku według scenariusza i w reżyserii Ludmiły Niedbalskiej.

¹⁶ Maszynopis ma podwójną numerację: autorską (na górze każdej karty w pozycji wyśrodkowanej) oraz naniesioną ołówkiem w prawym górnym rogu ręką archiwisty. Obydwie foliacje zawierają błędy (m.in. nie wszystkie karty zostały policzone). Numery kart, oznaczone skrótem k., podaję dalej według foliacji archiwalnej. Jeżeli przywołuję foliację autorską, wyraźnie sygnalizuję to w tekście.

¹⁷ Zestawienie skanów obu redakcji spisu treści znajduje się na końcu artykułu.

nego rodzaju podkreślenia: linię ciągłą, linię przerywaną, podwójną linię przerywaną, wersaliki lub szeregi litery x drukowane pod słowami, które chciał zaakcentować. Najwięcej podkreśleń wprowadził odręcznie – ołówkiem, kredką lub czarnym atramentem.

Już z tej krótkiej charakterystyki wyglądu zewnętrznego maszynopisu (a zwrócono tu uwagę tylko na najważniejsze jego właściwości) wynika, że nie można uznać go za czystopis. O brulionowym charakterze zachowanego wydruku przekonuje też analiza jego treści.

Autor podzielił całość na dwie części. Pierwsza nosi tytuł *Nowa cywilizacja*, druga *Nowa kultura*. Zarys dzieła przedstawiony został we *Wstępie*. Punktem wyjścia rozważań Baczyńskiego jest kontestacja tych współczesnych koncepcji myślowych, które wieszcząc rychły upadek kultury zachodnioeuropejskiej, mówią o jej wyczerpywaniu się, degeneracji, ruinie, niemożności dalszego istnienia w świecie zawłaszczonym przez cywilizację materialną. Za błąd autor uważa „przeciwstawienie cywilizacji kulturze jako odrębnych, wrogich sobie dziedzin” (k. 3), a przyczyny kryzysu kultury wiąże nie tyle z nowoczesnością życia, ile z brakiem języka, którym można by to życie opisać. Dawne kategorie i pojęcia stały się za ciasne dla wyrażenia aktualnej rzeczywistości (por. k. 10), nowe jeszcze nie powstały.

Tragedia kultury – pisze Baczyński – jest tedy raczej dramatem niemocy dawnej kultury na gruncie nowej rzeczywistości, niż upadkiem i ruiną wszelkich wartości duchowych człowieka. Świat staje się inny, nowy, zmienia się, ale nie upada. Przestaje być zrozumiały dla przeszłości i jej reprezentantów, lecz za to sam zaczyna tę przeszłość rozumieć i przewyżczać, a jest to w procesach dziejowych najważniejsze. Terazniejszość bowiem tworzy kodeks wartości – przeszłość stanowi tylko rzecz, przedmiot, materiał. (k. 10)

Jak widać, Baczyński – w przeciwieństwie do wielu mu współczesnych – nie tylko dostrzega pozytywne strony nowego świata, ale też widzi przed nim perspektywę przyszłości.

Wprawdzie *Wstęp* zachowuje porządek logiczny, jednak trudno uznać go za tekst domknięty choćby dlatego, że niejasna jest foliacja autorska kolejnych kart, odręcznie zmieniona od karty 3. (ale oznaczonej jako 2.) na numerację rzymską. Ostatnią kartą sygnowaną w ten sposób jest karta VI, która – jak wynika

z treści – kończy *Wstęp* (fragmentem zacytowanym powyżej). Następna karta zaskakuje – tekst rozpoczyna się w połowie słowa, a autorskie oznaczenie cyfrą arabską wskazuje, że jest to karta numer 3. Kolejne karty – aż do 10. – kontynuują ten sam tekst. Jego początku nie znamy, nie wiemy, dlaczego urywek (będący maszynową kopią) został dołączony do *Wstępu*, z którym nie pozostaje w kompozycyjno-logicznym związku. Może znalazł się w tym miejscu – po rozważaniach wstępnych, a przed częścią zatytułowaną *Nowa cywilizacja* – omyłkowo?

Przypuszczenie to zdaje się potwierdzać lektura rozdziału *Sens historii i perspektywy dziejowe* otwierającego wspomnianą część dzieła. Początek tego rozdziału, poświęconego refleksji nad dziewiętnastowiecznymi systemami dziejowymi, to brakujący początek omawianego fragmentu, a karty, które po nim następują, są oryginałami kopii dołączonych do *Wstępu*. Warto zwrócić uwagę, że tylko na oryginalnym wydruku w rozdziale *Sens historii i perspektywy dziejowe* autor wprowadził wiele poprawek i zmian mających na celu udoskonalenie tekstu. Nie ma wątpliwości, że tu jest właściwe miejsce kart od 3. do 10. (według numeracji archiwalnej k. 23–30). Zawierają one analizę porównawczą warunków rozwoju historiozofii dawniejszej (głównie XIX-wiecznej) i „historiozofii dzisiejszej”. Uwagi na ten temat stanowią „pobieżne przygotowanie do szerszego i szczegółowego omówienia problemów nowoczesnej myśli społeczno-historycznej” (k. 26) i prowadzą autora do następujących pytań:

[...] jakie perspektywy powodzenia i warunki mają dziś te koncepcje dziejowe, które wywołała wielka wojna, katastrofa w nowoczesnym stylu i rewolucje socjalne, zwłaszcza rosyjska, realizująca w dużym stopniu ferment intelektualny i uczuciowy XIX w.? A przede wszystkim, jakie są propozycje historiozoficzne i ideologiczne naszych czasów? (k. 26)

Odpowiedzi na te pytania wyłaniają się stopniowo z kolejnych rozdziałów, w których Baczyński dokonuje przeglądu i oceny współczesnych systemów myślowych, poczynając od teorii powstałych na Zachodzie Europy (Oswald Spengler, Herman Keyserling), poprzez filozofię rosyjską (Aleksy Chomiakow, Włodzimierz Sołowjow, Mikołaj Bierdiajew), na wielkich ideologiach (komunizm, faszyzm) kończąc. Zamykający część *Nowa cywilizacja* rozdział

zatytułowany *Likwidacja epoki* zawiera, płynące z analizy prądów umysłowych, wnioski. Autor konstatuje:

[...] bliżsi jesteśmy [dziś - A. Sz.-D.] zaprzeczenia dziejowej tradycji feudalnej, przewyciężenia [...] dawnych kategorii myślowych, gruntownej rewolucji i przebudowy społecznego ustroju, słowem, [...] otrzymaliśmy w dziedzictwie najcięższe bodaj zadanie dziejowe, tj. likwidację jednej epoki i stworzenie podstaw nowej. (k. 104)

Rozwoju cywilizacji nie da się cofnąć – pisze dalej Baczyński – a odmawianie jej możliwości tworzenia kultury nie ma żadnych podstaw: „Nic do takiego twierdzenia nie upoważnia, chyba brak zrozumienia tej nowej, powstającej kultury, która w naszych oczach wyrasta” (k. 116).

Przedstawiona część dzieła Baczyńskiego wydaje się kompletna pod względem treści. Nie ma tu niespójności i luk myślowych – ani w strukturze całości, ani też wewnątrz poszczególnych rozdziałów. Kompozycja wskazuje na jej przemyślenie – w klamrę, jaką tworzą części I i VII, logicznie wpisują się zasadnicze rozdziały. Płynność lektury gwarantuje czytelnikowi proporcjonalne rozłożenie materiału w całościach, jasny język (pomimo wielu cech dawnej składni i indywidualnego stylu autora) oraz przejrzysty tok wywodu. Choć czytamy o trudnych sprawach, nie czujemy się przygniecieni ich ciężarem. Tekst – liczący ponad 100 kart – jest interesujący, czyta się go po prostu dobrze.

Część druga – *Nowa kultura* – zapowiada się równie zajmująco. Otwiera ją rozdział *Dwa światy*, w którym autor stawia kluczową dla dalszych rozważań tezę, że historia cywilizacji dzieli się ze względu na stosunek człowieka do przyrody na dwie epoki – rolniczą, trwającą do połowy XIX wieku, i przemysłową, która zrewolucjonizowała dawny porządek.

Kto ogarnie myślą tysiące lat panowania rolniczych kategorii myślenia, – pisze Baczyński – rolniczej cywilizacji i kultury, ten zrozumie, iż stoimy nie na przejściowym etapie między jednym okresem a drugim, ale na granicy dwu odmiennych światów, które przedzieliła głęboka i zasadnicza przemiana wszystkich wartości. (k. 125)

W kolejnych rozdziałach autor zamierzał pokazać, jak owa radykalna przemiana wartości dokonuje się w różnych aspektach kultury. Jednak już

pierwszy tytuł *Religia (tragedie chrystianizmu)*, zapisany – jak wszystkie tytuły rozdziałów – na osobnej karcie, pozostaje niespełnioną obietnicą. Odwracając tę kartę, odsłaniamy tylko następny nagłówek: *Ku nowej filozofii (od idealizmu do relatywizmu)*. Zauważmy, że spis rzeczy zawiera szerszą formułę tytułową: *Ku nowej filozofii. Od idealizmu do relatywizmu (B. Russell, E. Husserl, E. Meyerson)*, a rozdział, do którego tytuł ten odsyła, ogranicza się do omówienia dzieła Edmunda Husserla. Widać jednak, iż jest to fragment większej całości, bo autor oznaczył go numerem 3. Rozdział IV, zatytułowany *Przewartościowanie kultury (Modernizm a nowa sztuka)*, też nie jest kompletny – brakuje w nim kart 135–136 (według numeracji autorskiej), a pomiędzy kartami 138 i 139 (w tej samej foliacji) jest wyraźna luka logiczna (wydaje się, że karta 139 otwiera nową – drugą – część rozdziału, co jest tym bardziej prawdopodobne, że wcześniejsze rozważania oznaczone są cyfrą 1). Rozdziały poświęcone nowej architekturze, sztukom plastycznym, literaturze i poezji, oraz kulturze powszechnej stanowią kompozycyjnie zamknięte całości, jednak ich niewielka objętość (5, 6, 7 kart) sprawia, że mamy wrażenie powierzchownego omówienia poruszanych w nich zagadnień. Nie dotyczy to rozdziału *Teatr i sztuka wynalazków*, gdyż tego w ogóle nie ma w maszynopiśmie – zapowiada go tylko karta tytułowa. Rozdział ten w drugiej wersji spisu treści ma inną redakcję tytułu – autor odręcznie zamazał tu słowa „i sztuka wynalazków”, zapisując powyżej: „mas”. *Teatr mas* – tak zatytułowany tekst Baczyńskiego ukazał się w 8. numerze „Europy”¹⁸. Czyżby autor zamierzał przedrukować go w swojej książce? Jeśli tak, to – jak inne rozdziały drugiej części *Propozycji* – *Teatr mas* byłby tekstem niezupełnym, bo zaledwie zarysowującym tytułowy problem. Skromna objętość artykułu odpowiada założeniom redakcyjnym czasopisma, jednak nie jest wystarczająca, by uznać go za wyczerpujące rozwinięcie zagadnienia, jakiego spodziewamy się po rozdziale książki. Możemy się tylko domyślać, że Baczyński planował uczynić już opublikowany artykuł punktem wyjścia głębszej refleksji o nowoczesnym teatrze.

Z krótkiego przeglądu drugiej części *Propozycji* wynika, że jest ona zdecydowanie słabiej dopracowana niż pierwsza, na co wskazuje też dysproporcja ilościowa pomiędzy nimi – siedem rozdziałów *Nowej cywilizacji* zajmuje 107 kart, tyle samo rozdziałów (z zaplanowanych dziewięciu) *Nowej kultury* – 60. Wydaje

¹⁸ S. Baczyński, *Teatr mas*, „Europa” 1930, nr 8, s. 240–243.

się, że kolejne fragmenty części drugiej to tylko zarysy (szkice) podejmowanej w nich problematyki, oczekujące dopiero rozwinięcia i dopowiedzenia.

Zgodnie z koncepcją autora praca miała być opatrzona przypisami oraz indeksem nazwisk (zob. druga redakcja spisu treści). Jednak tekst nie został domknięty tymi elementami. Zamiast nich do maszynopisu dołączono kilka kart (o różnym formacie) odręcznych notatek, które jednak nie mają związku – jak można by się spodziewać – z przypisami i indeksem. Z analizy porównawczej charakteru pisma wynika, że notatki sporządziły dwie różne osoby. Zapisy o charakterze luźnych uwag, dotyczących zagadnień poruszanych w pracy, należą do Baczyńskiego. Na niewielkich kartkach zanotował on na przykład takie zdania: „Nowa kultura znajduje się jeszcze w stadium bezładnej erupcji, w której widać jednak najogólniejszy, przyszły jej kierunek”; „ekskluzywizm pojęć. Myśleć kategoriami starej kultury o nowej kulturze byłoby możliwe wówczas, gdyby Bóg mógł wyobrazić sobie świat bez siebie. Zastosować w sposób mniej humorystyczny” (k. 185). Autor zapisał też kilka dłuższych myśli, które – być może – chciał włączyć do swych rozważań. Oto jedna z nich:

Pułapki determinizmu

Marksizm uznał degradację warstw społecznych (chłopa na przykład) za warunek przewrotu społecznego.

Stąd w socjalizmie apoteoza nędzy, stąd protekcyjne traktowanie zagadnienia proletaryzacji, chłopstwa i inteligencji. To, co było zasadą koncepcji, stało się potem treścią ideologii.

Monopol na pacyfizm. (k. 181)

Dwie z dodanych do maszynopisu kart zapisane są (obustronnie) inną ręką. Znajdujemy tu uwagi odnoszące się do konkretnych ustępów rozprawy Baczyńskiego. To ślad czyjejś krytycznej lektury, skłaniającej autora do ponownej refleksji nad wskazanymi miejscami tekstu. Nieznany czytelnik *Propozycji* tak na przykład podsumowuje liczne spostrzeżenia dotyczące kolejnych kart rozdziału *Sens historii i programy dziejowe*: „Ogólne wrażenie z rozdz. II [...] – niejasne co autor rozumie pod słowem historiozofia” (k. 182). Komentując zaś

początek rozdziału III, pisze: „str. 21 – „»ponadklasowe« państwo Spenglera – autor wierzy w to. Spenglerowskie pojęcie państwa nie wydaje mi się być czymś nowym, a przypomina bardzo absolutyzm oświecony” (k. 182).

Dołączenie do niedokończonego dzieła kompletu uwag czytelnika (zapewne wybranego przez Baczyńskiego) jest gestem wskazującym na ich istotne dla autora znaczenie. Czy Baczyński, korzystając z zawartych tu komentarzy i sugestii, udoskonalił swe dzieło? Czy uzupełnił je i domknął przypisami oraz spisem nazwisk? Źródła podają, że praca nad *Propozycjami* została ukończona w 1929 roku. Jednak poszukiwania archiwalne nie doprowadziły do odnalezienia czystopisu ani innych niż omawiana maszynowych redakcji brudnopisu *Propozycji*. W papierach pozostałych po Stanisławie Baczyńskim nie ma też rękopisu tego dzieła. W archiwalnych teczkach próżno szukać takich dokumentów jego genezy jak plany, szkice, fragmenty wcześniejszych wersji¹⁹.

Wyjątkowym świadectwem, wskazującym na początek procesu pisania, jest stustronicowy zeszyt z następującym autografem na okładce: „filozofia, kultura i cywilizacja Zachodu”²⁰. Brulion zawiera wypisy z książek, które bez wątpienia stały się źródłem przemyśleń zawartych w *Propozycjach*, opatrzonych przez autora podtytułem *Nowa kultura – nowa cywilizacja*. Baczyński czytał dzieła takich współczesnych myślicieli jak: Oswald Spengler, Edmund Husserl, Bertrand Russell, Emil Meyerson, Ludwig Stein, Georges Sorel, William Hirsch, w wydaniach oryginalnych. W językach tych wydań (niemieckim, francuskim, angielskim) robił też wypisy, przeplatając je czasem polskim komentarzem.

O tym, że zeszyt pamięta paryskie lata Baczyńskiego²¹, czyli czas, w którym pisarz rozpoczął pracę nad *Propozycjami*, mogą świadczyć wsunięte za okładkę dwa wycinki z pisma „Les Nouvelles Littéraires”, odręcznie oznakowane następującymi datami: 19 września 1925 i 13 lutego 1926. Jest jeszcze inny trop wiodący do wniosku, że autor *Losów romansu* prowadził zapiski

¹⁹ Mówiąc o „dokumentach genezy”, mam na myśli – jak Pierre Marc de Biasi – „materiałny zbiór świadectw i rękopisów odnoszących się do procesu pisania dzieła, które zamierzamy studiować”. Zob. P.M. de Biasi, *Genetyka tekstów*, przeł. F. Kwiatek, M. Prussak, Warszawa 2015, s. 52.

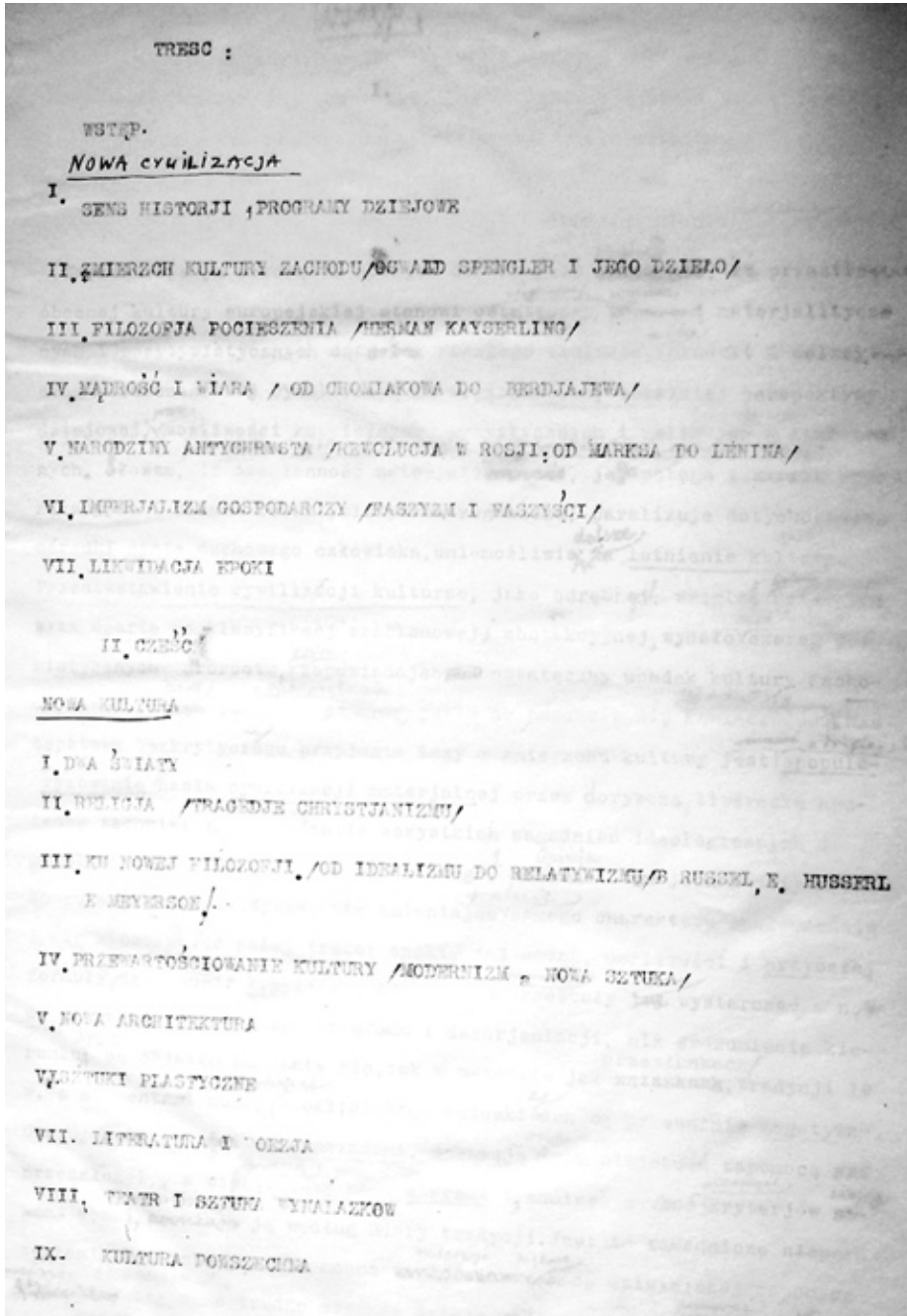
²⁰ Zeszyt znajduje się w zbiorach rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (*Papiery po Stanisławie Baczyńskim* oznaczone są sygnaturą 1348).

²¹ Zob. przyp. 12.

z lektur w Paryżu: dzieła Russella czytał w tłumaczeniach francuskich (poza książką *Scientific method in Philosophy*, którą poznawał w oryginale). Wynikało to nie tylko z dostępności tych wydań, ale też z tego, że pisarz słabiej znał język angielski²².

O ile brulion rzuca światło na początek kształtowania się dzieła Baczyńskiego, o tyle żaden z zachowanych dokumentów nie przynosi odpowiedzi na pytanie, czy zostało ono ukończone. Jak dotąd ocalały maszynopis *Propozycji* jest jedyną wersją tej książki i w takiej postaci z pewnością zasługuje na wydanie. Próba diagnozy sytuacji w kulturze i cywilizacji Europy w połowie lat dwudziestych ubiegłego wieku, choć niepełna, jest interesująca dla dzisiejszego czytelnika, zwłaszcza że może on w niej odnaleźć analogie ze współczesnością. Praca Stanisława Baczyńskiego prawie sto lat od jej napisania zachowuje przesłanie uniwersalne, okazuje się także aktualna. Pora zatem na to, by po raz trzeci – po anonsach z 1927 i 1928 roku – zapowiedzieć przygotowanie jej edycji.

²² W zachowanych w Centralnym Archiwum Wojskowym kartach ewidencyjnych, w rubryce „Znajomość języków w mowie i piśmie” pisarz podawał: niemiecki, rosyjski, ruski, francuski, polski (ewentualnie: niemiecki, rosyjski, francuski). CAW, Kolekcja Akt Personalnych, sygnatura I.481.B.371.

TREŚĆ :

WSTĘP
I części: Nowa cywilizacja

- I. SENS HISTORJI ,PROGRAMY DZIEJOWE
- II. ZMIERZCH KULTURY ZACHODU /OSWAED SPENGLER I JEGO DZIEŁO/
- III. FILOZOFJA POCIESZENIA /HERMAN KAYSERLING/
- IV. MADROŚĆ I WIARA / OD CHOMIAKOWA DO BERDJAJEWA/
- V. MARODZINY ANTYCHRYSTA /REWOLUCJA W ROSJI; OD MARKSA DO LENINA/
- VI. IMPERJALIZM GOSPODARCEJ /FASYZM I FASZYŚCI/
- VII. LIKWIDACJA EPOKI

II. CZĘŚĆ :

NOWA KULTURA

- I. DWA ŚWIATY
- II. RELIGJA ^{DRAWA} ~~RELIGIA~~
- III. KU NOWEJ FILOZOFJI. /OD IDEALIZMU DO RELATYWIZMU/ B. RUSSEL, E. HUSSERL, E. MEYERSON/
- IV. PRZEWARTOŚCIOWANIE KULTURY /MODERNIZM a NOWA SZTUKA/
- V. NOWA ARCHITEKTURA
- VI. SZTUKI PLASTYCZNE
- VII. LITERATURA I POEZJA
- VIII. TEATR ^{MAS} ~~TEATR~~
- IX. KULTURA POWSZECHNA

Przypisy
Ścisłe nawiązanie

Dwie redakcje spisu treści dzieła S. Baczyńskiego *Propozycje. Nowa kultura – nowa cywilizacja* (maszynopis) znajdującego się w Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie (nr inw. 3203)

Anna Szawerna-Dyrszka, *Z prac nad archiwum Stanisława Baczyńskiego...*

Bibliografia

- Baczyński S., *Propozycje. Nowa kultura – nowa cywilizacja* (maszynopis oprawiony), Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie, nr inw. 3203.
- Baczyński S., *Pisma krytyczne*, wybór i wstęp A. Kijowski, Warszawa 1963.
- Biasi P. M., *Genetyka tekstów*, przeł. F. Kwiatek, M. Prussak, Warszawa 2015.
- Europa 1929–1930. Antologia*, wybór i oprac. A.S. Kowalczyk, Warszawa 2012.
- Płoski (Stanisławski) S., *Stanisław Baczyński*, „Lewy Tor” 1954, s. 62-65.
- Semil E., *Ojciec i syn*, [w:] *Żołnierz, poeta, czasu kurz... Wspomnienia o Krzysztofie Kamiliu Baczyńskim*, red. Z. Wasilewski, Kraków 1970, s. 15-67.
- Semil E., *Stanisław Baczyński. Krytyk zapomniany 1890–1939*, „Twórczość” 1960, nr 9, s. 54-62.